

DİLÇİLİK

UOT 81

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2025.1.54>

BƏNÖVŞƏ MƏMMƏDOVA*

ETNO-SOSIAL İDENTİKLİYİN DİL KİMLİYİNDƏ VERBALLAŞMASININ BƏZİ
MEXANİZMLƏRİ

Dil kimliyinin aktuallığını şərtləndirən vacib məqamlardan biri onun multidisiplinar mahiyyətindən qaynaqlanır; və filoloji elmin inkişafına verə biləcəyi töhfə və xidmətlərlə ölçülür. Belə ki, dil kimliyinin, xüsusilə də yazıçı və şairlərin dil kimliyinin sistemli araşdırılması həmin müəlliflərin əsərlərinin dilinin, yaratdıqları “obrazlar pleyadasının” ideolektlərinin adekvat təhlilinə imkan yaratmaqla bərabər; bütövlükdə əsərin düzgün oxunuşu təmin edə bilər. Bu baxımdan təqdim edilən araşdırmada izlənən bəzi məqamlar yaradıcı şəxslərin dil kimlikləri ilə onların əsərlərinin dil inventarının qarşılıqlı korrelyasiyasının təhlilində maraqlı və yetərincə aktual və yeni olan araşdırma məqamları ortaya qoya bilər. Belə ki, bir sırada identiklik (məsələn, afroamerikan identikliyi), psixoemosional kimlik (introversiya, habelə koqnitiv dissonanslıq, eləcə də audial qavrama kanalına üstün tanıma, sinestezial qavrayışa malik olma və s.), sosiolingvistik kimlik (ailə dil mühitinin, sosial-zümrə aidliyinin təsiri, regional adilik, yəni dialekt daşıyıcılığı və s.) məsələlərinin təhlilinin də dilçiliyimiz üçün və eləcə dilçiliyimiz qədər ədəbiyyatşünaslığımız üçün də mühüm aktuallıq kəsb edə biləcəyi şübhəsizdir.

Açar sözlər: dil kimliyi, idektiklik, dil kimliyində etnososial amillər, dilin verballaşması, ədəbiyyatda obrazlar sistemi

Giriş

Dil kimliyinin tədqiqi, xüsusilə də yaradıcı şəxsiyyətlərin dil kimliyinin tədqiqi Azərbaycan dilçiliyində linqvopersonologiyanın inkişafına əhəmiyyətli şəkildə təkan verməklə yanaşı, həmin tədqiqatın müqayisəli zəminə söykənməsindən dolayı, bütövlükdə, komparativistikanın yeni istiqamətlərinin inkişafı baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Onu da qeyd edək ki, yaradıcı şəxslərin dil kimliyinin bilavasitə idiolekt, idiostil problemləri ilə kəşiməsindən, əslində sonuncuları (idiolekt, idiostil məfhumlarını) özündə ehtiva etməsindən dolayı, Azərbaycan və ingilisdilli qadın yazarların dil kimliyinin sistemli və geniş rakurslu araşdırılması üslubiyatın yeni təhlil “üfiqlərinin” təsbiti baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu təhlil formatı ənənəvi üslub araşdırmalarının trafaretlərini aşan yanaşma ortaya qoyur və problemə dil-təfəkkür, dil-individ (fərdin psixologiyası), dil-cəmiyyət (mikro- və makro dil mühiti), dil və şəxsiyyət identikliyi, ədəbi dil-norma-dialekt və s. çoxrəngli təhlil bucaqlarından boylanmağı mümkün edir.

Əsas məzmun

Məlumdur ki, “identiklik insan psixikasının mühüm refleksiv və requlyativ funksiyası kimi qavranılır və bu funksiya şəxsiyyətin mövcudluğunun vacib şərti hesab edilməklə fərdin düşüncə tərzini və davranışına təsir edir, özü ilə dinamik dayanıqlığı səciyyələndirir”. Habelə, “identiklik özündə müəyyən sosial kateqoriyalara: etnosa, sinfə, cinsə, mədəniyyətə və s. qruplara aidliyi ehtiva edir ki, bu da müvafiq həmin şəxsin fiziki, intellektual və mənəvi fərdi keyfiyyətlərə malik olunmağını təmin edir” [1, s.23]. Məhz, bu səbəbdəndir ki, linqvistik təhlil müstəvisinə identiklik probleminin fərqli aspektlərinin tətbiqi təklif edən dilçilər bunun üçün ən bariz münbit sahənin məhz dil kimliyi nəzəriyyəsi olduğunu vurğulayırlar Belə ki, dil kimliyi anlayışı özlüyündə məhz identiklik anlayışının bir çox aspektlərinin ifadəsini əhatə edir ki, bu da öz növbəsində həmin təhlil aspektlərinin səsleşməsinə, kəşiməsini, müəyyən qədər ortaqlaşmasını təmin edir. Bu baxımdan, Azərbaycan və ingilisdilli qadın yazarlarının dil kimliyinin verbal reallaşma mexanizmlərinin təhlili çərçivəsində “identiklik” probleminə də diqqət ayrılması labüddür.

Xatırladaq ki, identiklik anlayışının nəzəri əsasları öz kökünü E.Eriksonun araşdırmalarından götürür. E.Eriksona görə isə: individin (fərdin) identikliyi iki eynizamanlı müşahidələrə istinad edir. Yəni, identiklik həm fərdin özü ilə özleşməsinə, həm də bu özleşmənin ətraf aləm, çevrə tərəfindən qəbul edilməsinə əsaslanır [2, s.59]. Bu iki aspekt arasında hər hansı konfliktlərin yaşanması isə labüd olaraq, identiklik problemlərinin meydana çıxmasına gətirib çıxarır. Başqa sözlə desək, yaradıcı şəxsin özünü necə tanıyıb qəbul etməsi ilə, onun ətraf aləmin qəbul etdiyi obraz arasındakı fərqliliklər

identiklik problemlərinə yol açır. Bu daxili konfliktlər isə son nəticədə verbal representasiya qazanır və yazarın idiolektində bu və ya digər səviyyədə əks olunur. Məsələn, I Fəsil çərçivəsində təhlillərimiz kontekstində Ə.Babayevanın (öz şizoid təbiətindən dolayı) etdiyi tərcümədə yol verdiyi “sərbəstliyə” diqqət yetirmişdik. Bu məqamda bir daha sözügedən faktı xatırladaraq, həmin leksik vahidin, yəni “zəhlətökən” peyorativinin yer aldığı digər iqtibasları da əlavə etmək istərdik: “Bu sual Leylanın da qulaqlarında zəhlətökən zəng kimi cingildəyirdi.” [3, s.69]; “Fəxri belə zəhlətökən, çiskinli, qarlı havada bir xeyli yolumu gözləyib”; [3, s.30]; “Zəhlətökən qar qarışıq yağış çisələyirdi” [3, s.29]. Linqvopersonoloji araşdırmalardan məlum olduğu kimi, yazıcıların sevimli sözləri təsadüfilikdən uzaq olub bilavasitə onların daxili kimliklərinin, deməli həm də dil kimliklərinin ifadəçisi kimi meydana çıxır (daha ətraflı bax: [4, s.21-22]). İrəlində izləyəcəyimiz kimi, Ə.Babayevanın identikliklə bağlı yaşadığı müəyyən daxili gərginlikləri onun dialekt inventarında öz ciddi təsir izini buraxmışdı.

Identiklik probleminin linqvistik zəmindəki tətbiqinin bilavasitə dil kimliyi nəzəriyyəsi ilə kəsişdiyini vurğulayan dilçilər, bu müstəvidə dünyanın dil mənzərəsi, habelə linqvokulturoloji tipaj (Bakı ziyalısı, afroamerikalı qadın və s. tipajlar – B.M.) və s. əlaqəli anlayışlarla da sıx bağlı olduğunu vurğulayırlar. [5, s.166]. Linqvokulturoloji tipaj kontekstindən izlənilən identiklik problemi özünün ən dolğun ifadəsini afroamerikan qadın yazıcıların idiolektində təzahür etdirmişdi. Belə ki, istər irəlindəki bölümlərdə, istərsə də növbəti fəsil çərçivəsində təqdim olunacaq təhlillərdən əyani şəkildə müşahidə edəcəyimiz kimi, məhz, afroamerikan qadın yazarlar öz idiolektində personajların təqdimatı üçün məhz afroamerikalı linqvokulturoloji tipajından çıxış edirdilər və bunun üçün də müvafiq dialekt elementlərindən aktiv şəkildə istifadəyə yer verirdilər. Bu isə heç şübhəsiz ki, linqvistik zəmində təhlil edilən identiklik probleminin həm kommunikativ-diskursiv, həm də koqnitiv elmi paradigmalardan kəsişməsi aspektindən dəyərləndirilməsi ilə bağlı yanaşmaların doğruluğunu isbatlamış olur. Belə ki, afroamerikan identikliyinə timsalında linqvistik aspektli identiklik probleminin həm ünsiyyət formatında, həm də özünü ifadə formatında təzahür etdiyini müşahidə etmiş oluruq.

Nəticə

Yekun olaraq, qeyd edə bilərik ki, təhlillərdən də göründüyü kimi, dil kimliyi və identiklik anlayışları öz təbii yaxınlığından başqa, orta q maddi reallaşma əsasına söykənməsi [6, s.32] ilə də diqqəti cəlb edirlər. Yaradıcı şəxslərinin dil kimliyinin tədqiqi eləcə də psixolinqvistik istiqamətli araşdırmaların geniş rəkursu yönləndirilməsini nəzəri trafik təklif etməsi baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, təqdim edilən dissertasiyada psixologiyanın, bütövlükdə koqnitivistikanın yeni təhlil istiqamətlərinin tətbiqi və müqayisəli dil materiallarına nəzərən dəyərləndirməsi yer alır. Bu baxımdan, yaradıcı şəxslərin dil kimliyinin öyrənilməsinin yeni psixolinqvistik təhlil modellərinin tətbiqi baxımından da mühüm əhəmiyyəti vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Леонова Е.В. Изучение языковой личности в свете теории идентичности: Вестник Сургутского государственного педагогического университета: научный журнал, 2014. № 6 (33), с. 22
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Общ. ред. и предисл. Толстых А. В. Москва: Прогресс, 1996. 344 с.
3. Babayeva Ə. Haradasan dost, harada... Bakı: “Gənclik”, 1977. 408 s.
4. Напреенко Г.В. Идентификация текста по его авторской принадлежности на лексическом уровне (формально-количественная модель): Вестник Томского государственного университета. 2014. № 379, с. 17–23.
5. Енина Л.В. Идентичность в лингвистических исследованиях: когнитивный подход Известия Уральского государственного университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры, 2010. N 4 (81), с. 162-168.
6. Наумов В.В. Лингвистическая идентификация личности. Москва: Книжный дом: «ЛИБРОКОМ», 2013. 240 с.

*Azərbaycan Dillər Universiteti Tərcümə fakültəsinin dekani
Filologiya elmləri doktoru, dosent
E-mail: benovshem.m@gmail.com

Banovshea Mammadova

SOME MECHANISMS OF VERBALIZATION OF ETHNO-SOCIAL IDENTITY IN LINGUISTIC IDENTITY

One of the important points that determine the relevance of linguistic identity stems from its multidisciplinary nature; and is measured by the contributions and services it can provide to the development of philological science. Thus, the systematic study of linguistic identity, especially the linguistic identity of writers and poets, can provide an adequate analysis of the language of the works of these authors, the idiolects of the “pleiad of images” they created, and can also ensure the correct reading of the work as a whole. In this regard, some of the points observed in the presented study can reveal interesting and sufficiently relevant and new research points in the analysis of the mutual correlation of the linguistic identities of creative individuals and the linguistic inventory of their works. Thus, it is certain that the analysis of issues such as identity (for example, African-American identity), psychoemotional identity (introversion, as well as cognitive dissonance, as well as preferential recognition of the auditory perception channel, having synesthetic perception, etc.), sociolinguistic identity (the influence of the family language environment, social-group affiliation, regional commonality, i.e. dialect carrier, etc.) can also be of great relevance for our linguistics and, as well as for our literary studies, as well as for our linguistics.

Keywords: *language identity, idectics, ethnosocial factors in language identity, verbalization of language, system of images in literature*

Бановшеа Мамедова

НЕКОТОРЫЕ МЕХАНИЗМЫ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ЭТНОСОЦИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ЯЗЫКОВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Один из важных моментов, определяющих актуальность языковой идентичности, вытекает из ее мультидисциплинарного характера; и измеряется вкладом и услугами, которые она может оказать развитию филологической науки. Таким образом, систематическое исследование языковой идентичности, особенно языковой идентичности писателей и поэтов, может дать возможность адекватного анализа языка произведений этих авторов, идеологов созданной ими «плеяды образов», и обеспечить правильное прочтение произведения в целом. С этой точки зрения некоторые моменты, прослеженные в представленном исследовании, могут выявить интересные и достаточно актуальные и новые исследовательские точки в анализе взаимной корреляции между языковыми идентичностями творческих личностей и языковым инвентарем их произведений. Таким образом, одновременно выделяются идентичность (например, афроамериканская идентичность), психоэмоциональная идентичность (интроверсия, а также когнитивный диссонанс, а также превосходное распознавание канала слухового восприятия, обладание синестетическим восприятием и т. д.), социолингвистическая идентичность (семейная языковая среда, влияние сословной принадлежности, региональная общность, т.е. диалектный носитель и т. д.) важны для нашего языкознания и для нашего литературоведения, а также для нашего языкознания. нет сомнений, что оно может стать актуальным.

Ключевые слова: языковая идентичность, идентичность, этносоциальные факторы языковой идентичности, языковая вербализация, система образов в литературе.

AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir

İlk daxilolma tarixi: 10.02.2025

Son daxilolma tarixi: 11.03.2025